

Практика дотримання засад гендерної рівності у країнах ЦСЄ як чинник демократизації суспільства

Вікторія СОЛОШЕНКО,
кандидат історичних наук,
доцент, в. о. ученого секретаря
ДУ «Інститут всесвітньої історії
НАН України»

Практика дотримання засад гендерної рівності в країнах Центрально-Східної Європи дедалі більше набуває пріоритетного значення, стає невід'ємною частиною державної політики та складовою дієвого громадянського суспільства. Після прийняття ООН у 1967 році Декларації про ліквідацію дискримінації щодо жінок, а в 1979-му – Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок було внесено істотні корективи в трактування прав людини. 1979 року Рада Європи визнала рівність одним із керівних принципів своєї роботи на міжурядовому рівні. Комітет РЄ за рівність жінок і чоловіків розробляє юридичні механізми та реалізує програми дій за цими напрямками, проводить конференції та семінари в державах – членах Ради Європи й тісно співпрацює з неурядовими організаціями (НУО), що діють у галузі захисту прав людини, прав та інтересів жінок. Найважливішими серед ратифікованих угод є: **Європейська конвенція з прав людини, Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню.**

Важливу роль у дотриманні прав людини відіграє Європейський інструмент сприяння демократії та прав людини (ЄІСДПЛ). Європейський Союз вважає роботу з неурядовими організаціями одним зі своїх пріоритетних напрямів.

У ході трансформаційних перетворень у країнах ЦСЄ позитивних змін зазнали й умови у політичній, економічній та правовій сферах, за яких дотримання гендерної рівності стало їх закономірним наслідком. Навіть простежується тенденція формування розгалуженої системи неурядових організацій, роботою яких опікуються відповідні державні інститути.

Жінки країн цього регіону беруть активну участь у суспільно-політичному житті, є членами різних громадських рухів, політичних партій. Жіночі неурядові організації відіграють активну роль у зазначеному регіоні; без їхнього тиску в більшості країн взагалі не було б створено жодного національного механізму захисту прав жінок або національного плану дій (НПД). Неурядові організації нагадують владним інститутам про їхні зобов'язання щодо розв'язання проблем жінок, прийняті на Пекінській конференції (1995).

У зв'язку з цим варто згадати про діяльність мережі жіночих НУО з 10 країн Центральної та Східної

Європи – КАРАТ частина яких брала участь у Форумі неурядових організацій-95 IV Всесвітньої конференції ООН зі становища жінок. Коаліція була створена на конференції у Варшаві 1 лютого 1997 року. Діяльність КАРАТ спрямована на поліпшення становища жінок у регіональному масштабі. Її місія – сприяти й забезпечувати фактичну гендерну рівність у Центрально-Східному Європейському регіоні через просування «Платформи дій», прийнятої в Пекіні в 1995 році, а також привертати увагу до проблем регіону на міжнародних форумах [1].

Перші спроби створити національний механізм дій були зроблені ще в Польщі 1986 року відразу після конференції в Найробі. Так у країні почало діяти Представництво з питань жінок при уряді. Проте з 1989 до 1991 року воно не мало керівництва. Згодом у листопаді 1997 року було створено Представництво з питань сім'ї.

В інших країнах національні механізми поліпшення становища жінок почали створюватися після Пекінської конференції. Варто зазначити, що в Румунії та Словаччині є не один, а декілька національних органів, що працюють над цими питаннями. Аналіз колишніх і нинішніх структур країн ЦСЄ, які належать до таких національних механізмів, свідчить,

що проблеми жінок розглядають або разом з питаннями сім'ї, або питаннями молоді чи дітей, а в деяких країнах вони перебувають у контексті соціальних та демографічних питань.

У Чеській Республіці такий механізм був створений на підставі рішення, прийнятого урядом 7 січня 1998 року. Він являє собою Відділ із забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків і є структурним підрозділом Міністерства праці та соціальних питань.

В Угорщині цей національний механізм раніше називався департаментом політики щодо жінок при Міністерстві праці і діяв до кінця 1995 року. Пізніше він був перейменований і реорганізований у відділ представництва жінок при Міністерстві з соціальних питань та справ сім'ї.

В Румунії нині над проблемами поліпшення становища жінок працюють декілька органів. Це насамперед Департамент з питань поліпшення становища та забезпечення прав жінок і сімейної політики. Також тут діє Департамент охорони дітей, жінок та сім'ї при Уповноваженому з прав людини. На парламентському рівні існує підкомісія з рівних можливостей, створена за рішенням парламенту при Комісії з європейської інтеграції.

У 1991 році в уряді Словаччини було створено Комітет у справах жінок і сім'ї, але він проіснував лише два роки. Сьогодні дві установи можна розглядати як національний механізм: Координаційний комітет з питань жінок, створений 13 лютого 1996 року урядом Словаччини, та Національний гендерний центр з питань рівності, заснований 1997 року в рамках угоди між Урядом та Програмою розвитку ООН (ПРООН). Перший існує при Міністерстві праці, соціальних справ і сім'ї, а другий, що має статус неурядової організації, офіційно є незалежним і фінансується з бюджету, створеного для нього як дворічного проекту. Також функціонує і спеціальний департамент у справах жінок при Міністерстві праці, соціальних справ і сім'ї. У країнах, де наявний національний механізм поліпшення становища жінок, він не має повноважень або завдань формування урядової політики щодо гендерного статусу (Чеська Республіка, Угорщина, Словаччина). У більшості країн національні механізми поліпшення становища жінок є вразливими до політичних змін. Події та зміни, що сталися, погіршили статус національного механізму дій, призвели до вилучення слова «жінка» з офіційних документів щодо проблем жіноцтва (Польща), а також до зміни складу, масштабу діяльності та сталості механізму. Проблеми жінок пов'язують з питаннями сім'ї, молоді та дітей, що призводить до відсутності чітко визначених мандатів національних механізмів поліпшення становища жінок. У деяких країнах існує декілька національних органів, долучених до процесу поліпшення становища жінок (Румунія і Словаччина). У більшості країн немає постійного зв'язку між урядами та неурядовими організаціями. Жіночі НУО брали певну участь у процесі підготовки національного плану дій у Польщі, Румунії, Словаччині.

У Польщі процес складання НПД став показовим прикладом налагодження партнерства й ефективної співпраці НУО та уряду. Лише в декількох країнах уряди розробили додаткові програми або проекти з поліпшення становища жінок (Польща, Румунія і Словаччина).

У Польщі вони такі: 1) Програма «Проти насильства – рівні можливості», виконувалася Представництвом у справах сім'ї та жінок у співпраці з ПРООН (1996–97 рр.) і була завершена в листопаді 1997 року; 2) Програма малих грантів для НУО, реалізовувалася Представництвом у справах сім'ї та жінок

(1996–97 рр.); 3) тренінги для жіночих НУО, що беруть участь у парламентських та місцевих виборах (1996 р.). У Румунії створено: 1) Консультативний пілотний центр для жінок (1998 р.); 2) Курси підготовки та перепідготовки для жінок, організовані окремими управліннями з питань працевлаштування та безробіття. У Словаччині створено інформаційний проект «Словацькі жінки на шляху вперед», мета якого підвищити гендерну свідомість, збільшити внесок жінок у розвиток країни. У Словенії створена Цільова гендерна група «Пакт стабільності Slovenia». До сфери її діяльності належать питання зміцнення участі жінок у демократичних процесах [1].

Незважаючи на ці та інші позитивні зміни за останні десятиліття, в країнах регіону ще є чимало нерозв'язаних проблем: торгівля людьми, проституція, насильство. Тож дуже важливими для більшості країн Центрально-Східної Європи сьогодні є розв'язання проблеми насильства щодо жінок та боротьба з торгівлею людьми (особливо жінками). Країни ЦСЄ мають досить тривалий сумний досвід втрати значної кількості жінок і дівчат, вивезення їх за кордон, де вони стають жертвами застосованих до них різних методів та форм експлуатації, найпоширенішою з яких є примушення до проституції. Створення сталих каналів нелегальної міграції та торгівлі людьми є однією з найприбутковіших сфер транснаціональної організованої злочинної діяльності в країнах ЦСЄ.

Дискримінація жінок у країнах ЦСЄ – явище, що потребує ретельного дослідження та значної допомоги з боку урядів країн, громадянського суспільства й неурядових організацій [6]. Було опубліковано брошури, присвячені дослідженням неурядових організацій щодо чеських жінок у ЄС, а голова Представництва Європейської комісії в Чеській Республіці Раміро Сібрін виокремив три основні проблеми, пов'язані з гендерною рівністю в Чеській Республіці та інших країнах Європи. Це – економічні умови на робочому місці, ставлення до жінок у компаніях, а також насильство вдома.

На законодавчому рівні у вирішенні питання гендерної рівності в Чеській Республіці було зроблено чимало.

Влучно охарактеризувала становище жіноцтва в сучасній угорській політиці Андреа Петьо, трактуючи його «як пропозицію без попиту». Обидва чинники неабияк впливають та визначають становище угорської жінки в суспільстві – йдеться про її політичну мобілізацію та проблему повної зайнятості. Вказані чинники відіграють головну роль в оцінці можливого потенціалу спільноти Європейського Союзу щодо перспектив розвитку гендерної політики [2].

Жінки в усіх країнах ЦСЄ стають жертвами насильства. Скажімо, організації польських жінок навіть піддали критиці лікування вагітних у пологових будинках, визнали його репресивним і таким, що принижує гідність. В Угорщині наводять дані про те, що близько третини всіх злочинів проти власності та насильницьких злочинів, скоєних на початку 1990-х років, були спрямовані проти жінок. І хоча державна та недержавна підтримка жінок – жертв насильства посилилася, вона залишає бажати кращого.

І все-таки у Польщі працює консультативна служба допомоги – в будь-якому місці жінка може отримати телефонним консультативну допомогу. Жіночі організації побудували навіть притулки для жертв насильства. У Чехії жінки створили групу самопомоги жертвам злочинів «Біле коло безпеки» [3]. В Угорщині приватні заклади для жінок лише зрідка отримували державну допомогу. В Будапешті є два

приватні фонди для жінок, котрі, перебуваючи в скрутному становищі, звернулися телефоном по підтримку. У Словаччині налічується лише три організації, які надають жінкам притулок.

У Чеській Республіці закони, що стосуються фінансової підтримки жертв насильницьких злочинів, зобов'язують органи розслідування інформувати жертви про можливу фінансову підтримку в разі завдання їм тілесних ушкоджень. До Кримінального кодексу Угорщини внесено статті, що передбачають кримінальну відповідальність за зґвалтування у шлюбі. Прийнято нову постанову з проблем проституції в рамках закону про організовану злочинність. Це крок у напрямі до легалізації та експлуатації проституції (райони «червоних ліхтарів», де дозволено проституцію, реєстрацію осіб, що займаються проституцією тощо). У Румунії розроблено проект закону про легалізацію проституції.

Неприпустимим є також порушення трудового законодавства країн Центрально-Східної Європи. У Чеській Республіці прийнято новий закон про заробітну плату, що передбачає рівну оплату за рівну працю. В Угорщині в 1998 році прийнято постанову, що забороняє роботодавцям давати оголошення про наявність робочих місць тільки для чоловіків. У Трудовий кодекс Польщі в 1996 році внесено статті, що стосуються рівних прав та рівного поводження з жінками й чоловіками, а також про неприпустимість гендерної дискримінації на робочих місцях. Однак процедура виконання цих статей не передбачена.

Слід зазначити, що в Конституціях усіх названих країн передбачено правові гарантії гендерної рівності. Згідно з Конституціями, всі громадяни є рівними незалежно від соціального стану, віросповідання, етнічного походження, статі тощо. У деяких Конституціях також зазначено, що жінки й чоловіки мають рівні можливості в суспільному, політичному й культурному житті, освіті та професійному навчанні, а також отримують рівну плату за працю рівної цінності (Польща, Румунія).

Так, Трудовий та Сімейний кодекси Польщі містять гарантії рівного поводження з жінками та чоловіками.

У Трудовому кодексі Угорщини немає чітких положень, якими забезпечувалася б рівна оплата за рівну працю, але він забороняє гендерну дискримінацію на роботі. Важливо зазначити, що хоча гарантії рівних прав проголошуються, процедури здійснення цих прав немає. Однак у жодній з цих країн немає спеціального законодавства з рівним гендерним статусом.

У Польщі було підготовлено проект такого закону, але він викликав негативну реакцію уряду. В Румунії гарантії рівності здійснюються через інститут Уповноваженого з прав людини. Важливо також зазначити, що національні плани дій були розроблені майже в усіх країнах, однак у більшості з них фінансових ресурсів, що виділяються на їх виконання, недостатньо або ж немає взагалі. Жодна з названих країн не прийняла спеціального законодавства щодо рівного гендерного статусу [4].

І хоча в конституціях згаданих країн формально прописані гарантії рівності між чоловіками та жінками, дотримання їх є проблематичним. Цей висновок підтверджує, приміром, суперечність в оцінці становища жінок у Польщі: Омбудсмен висловлює стурбованість, церква ж стверджує, що жінка не піддається дискримінації.

Проте Демократична унія жінок у Нижній Сілезії працює задля поліпшення правового захисту жінок, які зазнали насильства. В Польщі нині одночасно з усіма регіональними групами й асоціаціями діє майже

300 жіночих організацій. І серед них, наприклад, такі: *Temida* – Центр з прав жінок, Жіночий інформаційний центр, Федерація планування сім'ї, Європейське жіноче лобі та ін.

Важливо також, що на місцевих виборах у Польщі (2002 р.) порівняно з попередніми (1998 р.) кількість жінок, які стали депутатами воеводств, збільшилася на 3,56%. У результаті парламентських виборів 2001 року кількість жінок у Сеймі зросла до 93 (21,2%), а в Сенаті – до 23 (23%). Це результат врахування гендерного чинника парламентськими політичними партіями. Проте на наступних парламентських виборах 2005 року відсоток жінок у Сенаті зменшився до 13, незначно зріс у Сеймі (94 жінки). 5 січня 2011 року в Республіці Польща був прийнятий чинний нині Вибірчий кодекс. Однією з новацій цього акта є встановлення паритету у виборчих списках – не менш як 35 відсотків жінок і не менш як 35 відсотків чоловіків. Установлення таких законодавчих правил, безперечно, сприятиме збільшенню кількості жінок у владі, а відповідно і в органах місцевого самоврядування Республіки Польща [5].

Проте про рівність представництва жінок і чоловіків в органах влади говорити зарано, так само, як і про рівність в оплаті праці. А от щодо такого найнебезпечнішого явища, як торгівля людьми, то подолати його можна лише завдяки об'єднанню масштабних зусиль і заходів на міжурядовому рівні, змінивши договірно-правову базу в країнах ЦСЄ – Польщі, Чехії, Угорщині, Румунії, Словаччині (бо переважно територіями цих держав здійснюється транзит жертв торгівлі людьми). Треба також удосконалити національне законодавство кожної країни у справі боротьби з торгівлею людьми.

Необхідним, на нашу думку, є прийняття законів про гендерну рівність. Також треба забезпечувати фінансову підтримку для виконання Національного плану дій та інших програм щодо поліпшення становища жінок. Визначаючи роль громадянського суспільства, країни розвинутої демократії системно залучають громадян та їх об'єднання до формування й реалізації державної політики в усіх сферах. У зв'язку з цим доволі важливою є розробка національного законодавства про гендерну рівність, яке слугуватиме обов'язковою нормативно-правовою базою для успішного розвитку й підтримки демократичних засад у країнах ЦСЄ.

Неурядові організації, які працюють виключно у сфері забезпечення гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок, також можуть відігравати ключову роль у зміцненні потенціалу жінок, що обіймають керівні посади, а також у підвищенні інформованості громадськості про важливість участі жінок у соціальному та політичному житті в сучасному демократичному суспільстві. Середній показник чисельності жінок серед членів парламентів країн Центральної та Східної Європи й СНД ледве перевищує 15 відсотків.

З метою реалізації конституційного принципу гендерної рівності необхідно:

- здійснювати постійний моніторинг дотримання прав жінок і чоловіків;
- забезпечити проведення гендерної експертизи всіх суспільно значущих рішень, прийнятих різними гілками влади;
- сприяти створенню національного механізму гендерної рівності, що об'єднує систему органів влади, відповідальних за розробку та втілення в життя державних програм у всіх сферах. Певно, що свобода й рівноправність з чоловіками можливі лише в умовах соціальної правової держави, за встановлення якої жіночі організації і повинні вести боротьбу.

Джерела

1. Институциональные механизмы улучшения положения женщин в странах Центральной и Восточной Европы: Доклад НПО на 43-й сессии Комиссии ООН по положению женщин. Варшава, 1999; Москва, 1999. [Электронный ресурс] – <http://www.owl.ru/win/docum/regdoc.htm>.

2. Pető A. Angebot ohne Nachfrage // Ungarische Frauen als Bürgerinnen eines EU-Beitrittslandes in: Silke Roth, Ingrid Miethe (Hrsg.), Europas Töchter Traditionen, Erwartungen und Strategien von Frauenbewegungen in: Ingrid Miethe, Silke Roth (Hrsg.). – Opladen: Verlag Leske Budrich, 2003.

3. Zur Lage der Frauen in Osteuropa; Gender equality & support to civil society: in Brief. Prepared for the

Central and Eastern Europe Branch, CIDA, by V. Woroniuk and J. Schalkwyk, July 1999.

4. Повышение роли и расширение участия женщин в политических процессах: Аналитический обзор и рекомендации для стран Центральной и Восточной Европы и Содружества Независимых Государств. (Документ подготовлен Региональным Бюро ПРООН по странам Европы и Содружества Независимых Государств). – 2010.

5. Слободян Т. З. Органи місцевого самоврядування Республіки Польща: гендерний аспект // Гендерна мапа Центрально-Східної Європи: Матеріали міжнар. наук.-практ. конференції, м. Суми, 21–22 квітня 2011 р. – Суми: Сумський державний університет, 2011. – 154 с.

6. Солошенко В. Гендерна політика об'єднаної Німеччини: сучасний стан та проблеми // Віче. – 2012. – № 24. – С. 12–16.

26

Оптимізація форм взаємодії у тріаді «особа – суспільство – держава»: досвід профспілок Чеської Республіки

Ігор ТКАЧЕНКО,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
ДУ «Інститут всесвітньої
історії НАН України»

У сучасній економічній ситуації профспілкам досить складно виконувати свої основні завдання, наприклад, такі, як забезпечення хороших умов праці, гідної заробітної плати для працівників. Зважаючи на євроінтеграційний вектор зовнішньої політики української держави, особливої уваги заслуговує досвід розв'язання таких проблем профспілковими рухами та об'єднаннями європейських країн, зокрема завдяки оптимізації форм взаємодії у тріаді «особа – суспільство – держава».

Так, досвід країн Центрально-Східної Європи (ЦСЄ), зокрема Чеської Республіки, щодо залучення недержавного сектору, в тому числі й профспілкових об'єднань, для вирішення найактуальніших завдань розвитку суспільства, може слугувати наочним прикладом у побудові громадянського суспільства в Україні. Адже саме країни ЦСЄ протягом 1990-х – початку 2000-х років пройшли шлях

до членства в ЄС, що є метою й для України. Важливу роль у цьому процесі відіграли профспілкові об'єднання.

Інтерес до Чеської Республіки викликаний ще й тим, що саме вона стала першою країною ЦСЄ, яка підписала договір про асоціацію з ЄС і, отже, першою в регіоні на політичному рівні задекларувала свої європрагнення. Поява праць з проблематики